

ОД КАРАЂОРЂА ДО ВЕРСАЈСКОГ МИРА

Тематски зборник радова са научног скупа
одржаног 25. јула 2019. у Великој Плани

Велика Плана 2019

Др Радомир Ј. Поповић
Историјски институт
Београд

БАТАЛАКА О КАРАЂОРЂУ И ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ У ДНЕВНИЧКИМ БЕЛЕШКАМА НИКОЛЕ КРСТИЋА*

Апстракт: Лазар Арсенијевић Баталака (1793/1795–1869) као историчар најпознатији је по делу *Историја првој српској устанка*. Поштом његовог дела јесу усмена казивања устаничких старешина која је као савременик чуо за време боравка у емиграцији у Русији. У овом раду су анализирани дневничке белешке Баталакиног пријатеља, Николе Крстића (1829–1902), високог државног чиновника, о настанку Баталакиног историографског дела, судбини рукописа после смрти аутора и предаји истој на чување СКА. Крстићеви дневнички записи потврђују раније изјаве Баталакину тезу да корене пројасни Првој српској устанка треба тражити у догађајима после потписивања Букурешког мира 1812. и мисије руског изасланика у Србији, Марка Ивелића.

Кључне речи: Лазар Арсенијевић Баталака, Никола Крстић, Први српски устанак, Карађорђе, Марко Ивелић, Српско учено друштво, Српска краљевска академија

Српска револуција и државни развитак Србије до шездесетих година 19. века јасно се преламају кроз живот

* Рад је део пројекта *Европа и Срби (1804–1918): Подстицају и искушења европске модерне (177031)*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и јавну делатност истакнутог појединца те епохе Лазара Арсенијевића Баталаке. Он је припадао генерацији војвода и четовођа, писара и попова, трговаца и сељака, који су својом делатношћу дали немерљив допринос у државној обнови. Његов отац, Арсеније, био је трговац који је у време Кочине крајине избегао у Аустрију. Стриц му је био биковички прота Атанасије Поповић пред којим су устаници, о Сретењу, 1804. положили заклетву. Баталака је рођен у Земуну „око 1795. године“, где је учио основну школу. Захваљујући породичном пореклу и везама припадао је малобројним ученицима Велике школе у Београду, коју је похађао од 1809. до 1813. године. После слома Првог српског устанка избегао је у Аустрију, па у Русију, у којој је боравио до 1827. године, када се вратио у Србију. За време прве владе кнеза Милоша и кнеза Михаила судски је чиновник. Његова каријера била је на врхунцу у време владавине кнеза Александра и уставобранитеља када је био члан Савета (1845–1857), капућехаја у Цариграду (1846–1847), привремени министар просвете и правде (1848–1849; 1852–1854). Због оптужбе да је са већином чланова Савета учествовао у Тенкиној завери 1857. године, најпре је затворен, а потом пензионисан. Преминуо је у Београду 27. јануара 1869. године.¹

Иако се налазио на важним државним функцијама, Баталака је сматрао да је, ипак, његов главни животни циљ

¹ Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српској историји*, Београд 1888, 29–32; Мирослав Јовановић, *Арсенијевић Лазар Бајталака*, Енциклопедија српске историографије Београд 1997, 264–265; Радослав Љушић, *Арсенијевић Лазар Бајталака*, Српски биографски речник 1 А–Б, Нови Сад 2004, 278–279; Радомир Ј. Поповић, *Аутобиографска скица Лазара Арсенијевића Бајталаке*, Мешовита грађа Miscelanea, XXIII (2004), 63–87. Датуми у тексту су, изузев датума из Крстићевих дневника, по грегоријанском календару. Разлика између јулијанског и грегоријанског календара у 19. веку је 12 дана.

да напише историју „Карађорђевог устанка.“ О томе је оставио белешку писану у трећем лицу: „Више од 20 година протекло је откад Лазар дејствително Србију служи. У течају оволикогодишње службе своје у отечеству свом он је често помишљао отпочети радити на историји Карађорђевог устанка. Овоме помишљању повод му је био то што је он у Бесарабији, будући у блиском и непрестаном одношењу са свима старешинама онога времена, много којешта сазнао што у досадањим списанијама о устанку Карађорђевог не налази се и што су по томе многе ствари односиле се на овај устанак којима би и он и истина осветљена била, необелодањена. И тако је Лазар на описивање историје Карађорђевог устанка 1845. године кад је совјетником постао, совршено решио се и помало отпочео радити.“² За разлику од Вука Караџића и Симе Милутиновића Сарајлије, с којима је генерацијски био близак и који су за живота били овенчани славом „српских историка“, Баталаку је та почаст заобишла. Његово најзначајније историографско дело *Историја Српског устанка* публиковано је постхумно крајем 19. века.³

Баталакина наклоност према војду Карађорђу, полемички тон којим се обрачунавао са, пре свега, Вуком Караџићем, којег је оптуживао за наклоност према кнезу Милошу, утицали су на то да су још савременици његово дело сматрали необјективним. За живота објавио је тек неколико мањих прилога о Карађорђу и Првом српском

² Р. Ј. Поповић, *нав. дело*, 77–78.

³ Лазар Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка*, Београд, Издање Баталакиног фонда, 1898–1899. Део I: 1898 – X, 484 стр.; део II: 1899, 485; *Исто*, Владимир Стојанчевић, аутор поговора – Београд: Слово љубве, 1979, књ. 1: X+484; Књ. 2: 485–1020+LIII – [Фототипско издање]; *Исто*, Владимир Стојанчевић, аутор додатног текста – Београд: Просвета; Крагујевац: Светлост, 1988 – X, 1085 стр. : геогр. карте (2 књиге) – [Репринт издање].

устанку.⁴ Из Баталакине заоставштине осим *Историје српској устанка* крајем прошлог века, а потом почетком овог века, публикован је рукопис који се може сматрати вредним прилогом за биографију војда Карађорђа до 1804. године, истовремено и допуна и наставак његовог главног историографског дела.⁵

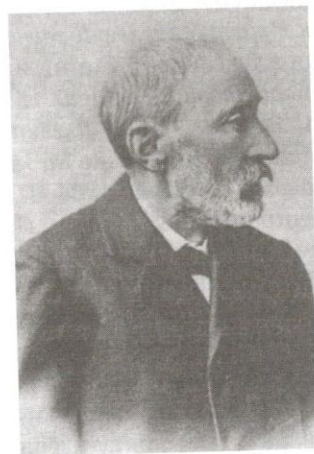

Лазар Арсенијевић Бајалака

⁴ Доброрад, Писмо пријатељу, Србске новине, бр. 98, 7. XII 1845; Србске новине, бр. 88, 1. X 1848 (говор министра Л. А. Баталаке на Лицеју поводом прославе рођендана кнеза Александра); *Карактеристика Црној Ђорђа*, Гласник Друштва србске словесности VI (1854), 150–153; *О новијој њовесјници србској. Писмо Лазара Арсенијевића Бајалаке совјетника србској из Београда Јовану Хаџићу–Светићу у Нови Сад, њосле изданога објавленија на „Устјанак Србски“ њод. 1862*, Огледало србско Нови Сад I, 1864, 8, 249–252.

⁵ Велибор Берко Савић, *Карађорђе, Документи III 1813–1817*, Горњи Милановац 1988, 1630–1660; Л. Арсенијевић Баталака, *Живот и ѡриклученија Карађорђа (О рођењу, животу, својствима душевним и телесним и ѡриклученијама Ђорђа Пејтровића, Црној Ђорђа, Кара Ђорђа)*, приредио Радомир Ј. Поповић, Београд 2004.

Са друге стране, Никола Крстић припадао је низу учених Срба пореклом из Аустријске монархије, који су оставили видан траг у историји Србије у 19. веку. Рођен је у Вацу, у Угарској, 1829. године. Као стипендиста Текелијанума, студирао је у Пешти филозофију и права, која је завршио 1853. године и потом докторирао. У Кнежевину Србију је прешао исте године, када је постављен за професора Лицеја у Београду и на тој дужности био је до 1862. године, када је именован за начелника Полицијског одељења Министарства унутрашњих дела; од 1865. године постао је члан Касационог суда чији је председник био од 1875. до 1884. године. Потом је члан Државног савета од 1884. до 1894. године, када је пензионисан. Преминуо је у Београду 24. јануара 1902. године.⁶

Никола Крстић

⁶ Стојан Новаковић, *Д-р Никола Крстић; живот му и рад у: Споменица др Никола Крстића*, Београд 1908, 1–90; Љубомир Никић, Гордана Жујовић, Гордана Радојчић-Костић, *Грађа за биографски речник чланова ДСС, СУД, СКА 1841–1947*, Београд 2008, 155–156; Милош Јагодић, *Крстић, Никола*, Српски биографски речник 5, Кв – Мао, Нови Сад 2011, 385–386.

Никола Крстић је историјску науку задужио дневничким белешкама које је водио од 31. децембра 1859. до 20. августа 1896. године. До 9. априла 1864. није раздвајао белешке о јавном и приватном животу. Његови дневници приватног живота (1864–1874) изванредан су извор за изучавање „начина живота и размишљања оновремених људи, о којима други извори ретко и штуро говоре“.⁷

Једнако важни су дневници јавног живота који је водио од 1864. до 1896. године. Критичко издање Крстићевих дневника приредили су историчари Александра Вулетић и Милош Јагодић, а издао их је Завод за уџбенике.⁸

⁷ Никола Крстић, *Дневник Приватни и јавни животи I 31. децембар 1859–31. децембар 1862*, приредили Александра Вулетић и Милош Јагодић, Београд, 2005, 5–8.

⁸ Исто; *Дневник Приватни и јавни животи II 6. јануар 1863–8. април 1864*, приредили Александра Вулетић и Милош Јагодић, Београд, 2005; *Дневник Јавни животи I, 9. април 1864–18. децембар 1867*, приредио М. Јагодић, Београд, 2005; *Дневник Јавни животи II, 1. јануар 1868–31. децембар 1876*, приредио М. Јагодић, Београд, 2006; *Дневник Приватни животи I, 9. април 1864–31. децембар 1866*, приредила А. Вулетић, Београд, 2006; *Дневник Приватни животи II, 3. јануар 1867– 6. децембар 1874*, приредила А. Вулетић, Београд, 2007; *Дневник Јавни животи III, 2. јануар 1877– 21. децембар 1887*, приредио М. Јагодић, Београд, 2007; *Дневник Јавни животи IV, 14. јануар 1888– 20. август 1896*, приредио М. Јагодић, Београд, 2007. У Заводу за уџбенике је повод објављивања дневника Николе Крстића одржан округли сто. Радови о значају Крстићевих дневника као историјског извора објављени су часопису Српске студије 2 (2011): Ана Столић, *Приватно и јавно у „Дневнику“ Николе Крстића. Дневник Николе Крстића као пример унутрашње дијалога српској интелектуалца 19. века: између пожељног модела и свакодневности живота*, 15–21; А. Вулетић, *Друштвени оквири емотивности свешта у Дневнику приватног живота Николе Крстића*, 21–32; Бојана Миљковић-Катић, *Паметна марљивости разборити штедња (критеријуми оптималног прошења прихода у визури високој државној чиновника Кнежевине Србије*, 33–50; Владимир Јовановић, *Критицизам и аутоцензура у дневницима Николе Крстића*, 51–65; Ђорђе

Стојан Новаковић као изузетну Крстићеву особину истакао је „постојанство у личним везама“, па је као пример навео његово пријатељство са Баталаком. „Ми смо ... напоменули како је Л. А. Баталака био министар просвете, онда када је Н. Крстић примљен у државну службу у Србији. [1853 – прим. Р. П.] Осећања признања која је Н. Крстић показивао своје првome министру претворила су се касније у осећање пријатељства и поверења.“⁹ С тим у вези је Крстићева дневничка белешка од 17. јануара 1896. године: „Ја сам с покојним Баталаком лепо живео, особито од 1861. године, а нарочито од како постах начелник у Министарству унутрашњих дела, кога сам се места примио пошто сам претходно и њега о томе питао за савет“.¹⁰ Кругу Крстићевих и Баталакиних пријатеља у Србији припадали су архимандрит Теодосије Мраовић, потоњи митрополит, Јосиф Панчић, Ђура Даничић, Вук Маринковић, Коста Цукић и Јован Мариновић. Крстић је у дневницима често бележио: „Бејах на ручку код Баталаке“, што указује на учесталост и интезитет њихових дружења. У Дневник је 24. јануара 1860. године записао: „Баталака је мој побољи

Ђурић, *Пречанска породица Маринковић из Дневника Николе Крстића – њено порекло и значај 65–80*; Людмила Кузьмичева, *Никола Крстићичо роли Россиина начальномэтае Великооовостичноіо кризиса 1875–1878 гг.*, 81–88; Милош Јагодић, *Дневник Николе Крстића као извор за ликове владара из династије Обреновића у делима Слободана Јовановића*, 89–102; Латинка Перовић, *Личности кнеза Михаила Обреновићана страницама Дневника Николе Крстића*, 103–116; Јасмина Милановић Томанија Обреновић и Никола Крстић, 117–124; Јелена Пауновић–Штерменски, *Никола Крстић о Филију Христићу*, 125–138; Момир Самарцић, *Никола Крстић о спољној политици и ратовима Србије за време владавине кнеза/краља Милана*, 139–154; Сузана Рајић, *Никола Крстић о владавини Александра Обреновића*, 155–180.

⁹ С. Новаковић, *нав. дело*, 75.

¹⁰ Н. Крстић, *Дневник Јавни животи IV*, 272.

човек и њему за љубав и играо са Сојом“, тада малолетном Баталакином унуком Софијом, на балу који је приредио кнез Михаило.¹¹ Крстић са жаљењем и сетом описивао боловање свог пријатеља: „26. мај 1863. Бејак код Баталаке. Сиромас, болестан лежи. Баш ми га је жао.“¹² Када је Баталака преминуо, записао је 16. јануара 1869: „Умре сиромас Баталака! Престави се јуче ујутро у девет и по. У њему изгубих великог пријатеља, свет врло доброг човека. Бог да му души прости.“¹³

Баталака је у тестаменту који је састављен 20. децембра 1864. године, Крстића одредио за старатеља његове рукописне заоставштине.¹⁴ У првој допуни тестаментa 3. септембра 1867. године, Баталака је основао фонд од 150 дуката, који је предат Српском ученом друштву за штампање његових рукописа, док је другом изменом тестаментa, 8. октобра 1867. године, за штампање рукописа одређено стотину дуката. О томе постоје сведочанства у Крстићевом дневнику: „5. септембар 1867. У недељу, 3. септембра издиктирах Баталаки нека наређења којима замењује свој тестамент. (...). Мени је оставио рукопис од *Историје времена Карађорђева* и постави ме за извршитеља тестамент-

¹¹ Н. Крстић, *Дневник Приватни и јавни животи I*, 48.

¹² Н. Крстић, *Дневник Приватни и јавни животи II*, 68.

¹³ *Исто*, 222.

¹⁴ Одредба Баталакиног тестаментa која се односи на рукопис његовог историографског дела гласи: „Најпосле наређујем да се моји рукописи, који се тичу Историје Србске најновијих времена предаду Николи Крстићу, началнику полицајног одељења при Министарству Унутрашњих дела, коме остављам на душу, да се стара, да угледају света, јер држим да ће моћи разсветлити таму која постоји о млогим стварима наше историје, поменутог времена, и да ће оборити различите лажи, које су о догађајима и лицима тих времена намерно и без намере у свет пуштене. Надам се да ће г. Никола Крстић по савести са мојим рукописима поступити“ (Л. А. Баталака, *Историја српској устанка*, XI–XII).

та.“¹⁵ Даље: „3. октобар 1867. Бејак код Баталаке. Слаб је и тешко ће дуго вући. Даде ми своје рукописе и моли ме да му опет дођем.“¹⁶ Потом: „5. октобар 1867. Баталака је јако слаб. Ономад увече разговарах се с др Јанковићем о њему и он ми вели да може на мах изданути. Снага издаје. Он чини, последња, тако рећи, расположења. (...) Ономад ми рече како је он јако несрећан човек, али не рече зашто је несрећан. За књигу Х његовог рукописа рече ми да ће је требати прерадити имајући у виду VIII књигу „Војеног зборника“ од 1865. да се покажу сплетке Родофиникове у Србији. Жао ми је Баталаке. У њему губим опет једног великог пријатеља.“¹⁷ Затим: „6. октобар 1867. Бејак јуче код Баталаке. Даде ми још неке рукописе. Јако је слаб.“¹⁸

Крстић је приликом предаје Баталакине рукописне заоставштине Српској краљевској академији 23. децембра 1895. године, у пропратном писму навео: „Са књигом 10 свршава се историја Карађорђевог устанка. У тој књизи причају се догађаји до свршетка 1812. године. По томе Историја ова није довршена.

Покојник није ни покушавао да описује догађаје од године 1813. Он се није радо ни разговарао о тим догађајима. Ја сам више пута покушавао да поведем говор о догађајима поменутог године.

Хтео сам да од самог Баталаке добијем обавештења о узроцима оних несрећних и за српски народ тужних догађаја, који су се у Србији збили, пошто су Карађорђе и друге војводе напустили борбу с Турцима и отишли из Србије. Али Бата Лака никада не хтеде да се упусти у пространије причање о тим догађајима. Он је само говорио да је Карађорђа омануо гроф Ивелић, који га је наговорио да не

¹⁵ Н. Крстић, *Дневник Приватни животи II*, 75.

¹⁶ Н. Крстић, нав. дело, 84.

¹⁷ *Исто*.

¹⁸ *Исто*, 85.

наставља борбу са Турцима, но да се с војводама уклони из земље.¹⁹

С наведеним Крстићевим мемоарским записом је његова дневничка белешка од 28. марта 1864. године: „Код Баталаке се свашта разговарасмо. Најглавније тиче се наше историје. Запитах га да ли је свршио [1]813. годину, па ми рече да није и додаде ми: „Све што се у (18)13. збило, беше углављено [18]12, кад је Ивелић долазио у Србију и кад је била скупштина и после част у Враћевшници. То се увиђа из извештаја који је он поднео, а из писма неког Каподистријиног. Што се год збивало у 1813. биле су пре форме: и спремање и позивање на оружје и прокламација Карађорђева. Њима је Ивелић морао рећи да Србија мора пасти, па зашто и они да изгубе своје главе, него нек пређу у Бесарију, а Русија ће их примити.“ Питах га да ли се о том догађају кад разговарао са Карађорђем и рече ми да није, него је Младен једном, кад је Русија хтела да насели Срби у Јекатеринославу, где се пре 100 и више година населио био Текелија са Србима, рекао Атана(сију) Стојковићу, који је тога ради к Србима и Карађорђу долазио: „Нами је другчије говорено кад смо из Србије изишли“, а отуд се види, вели Баталака, да је то све по плану Русије урађено. Ето, дакле, сјајности наше! Незнање, или оскудица патриотизма произведе пад Србије! Видим да Баталака мрзи да почне радити о томе, али ја ћу га гонити да ради; треба све да се зна.“²⁰

Баталака је тезу о наводним тајним инструкцијама са којима је у Србију дошао руски дипломата српског порекла Марко Ивелић непосредно после потписивања Букурешког мира 1812. године, са намером да устаничко вођство приволи на прихватање мировног уговора закљученог између Порте и Русије, поткрепио својим сазнањима у

¹⁹ Л. А. Баталака, *Историја српског устанка*, IV.

²⁰ Н. Крстић, *Дневник Приватни и јавни животи II*, 256–257.

рукопису чије је критичко издање публиковано 2004. године.²¹ У том спису, Баталака критикује Карађорђеве политичке одлуке, нарочито што се слепо држао препорука које му је испоручио Марко Ивелић 1812. Године, да ће Карађорђе напуштајући Србију „жертву за Русију чини. Но, како је у Земун пребегао, и из овог, под стражом, у манастир Фенек послан да тамо бајаги издржи карантин, одма је увидио и црну погрешку своју, и ону бесконачну пропаст, у коју је и народ и себе стропоштао. Али је ова његова садања увиђавност доцкан била, као што је и он сам, кајући се, признавао.“²² Према томе, Ивелићева мисија и Карађорђево нехеројско напуштање Србије 1813. Године, кључна је тачка Баталакиног историографског дела, о чему сведочи и дневник Николе Крстића. Ту тезу требало би даље критички преиспитивати.

Крстић је на разне начине био укључен у истраживачки рад свог пријатеља. Судећи према његовим дневничким забелешкама, за Баталаку је прибављао архивска докумената из париских архива за време вишемесечног боравка у француској престоници. О томе је 4. јула 1865. записао: „Још ми пише Баталака да се старам изнаћи писмо које је Дук де Шампањ министар спољних послова под Наполеоном I, писао Карађорђу. Код Милутина Гарашанина има списак оног што Баталака треба за историју Устанка из Париза; треба да то видим.“²³ Дружење и разговори са Баталаком подстакли су Крстића да се заинтересује за историју Првог српског устанка.²⁴ Априла 1864. године,

²¹ Л. А. Баталака, *Животи и њихови кљученија Карађорђа*.

²² *Историја*, 54.

²³ Н. Крстић, *Дневник Јавни животи I*, 166.

²⁴ Крстић је објавио следеће историографске и публицистичке радове (расправе из права нису укључене): *Крајња историја српског народа за основне школе*, Београд 1860; *Историја српског народа*, Београд 1862; *Историја српског народа I, II*, Београд 1863,

архимандрит Иларион Руварац послао му је преписку ерцхерцога Карла генералу Симбшену и рапорт руског официра о Србији из 1811. године, које је намеравао да објави у Гласнику Српског ученог друштва.

После разговора са Баталаком одустао је, јер је преписка високих аустријских званичника већ била обављена у часопису „Голубица.“²⁵

1864; Екцеси Турака у Србији од 1839–1863, у крајњом и површном прејледу на основу званичних аката. По енглеском. Лондон код Рајнала 1863; Нови Сад 1863; Србско-турско питање или садањи узајамни одношаји између Порте и Србије. Од Србина. Са енглеског. Лондон код Рајнела 1863, Нови Сад 1863; Најпредак у Турској: Нацртао очевидца. По енглеском. Лондон 1863, Нови Сад 1863; Обреновићи у Србији, Београд 1868; (М. Јагодић, нав. дело, 386). Поводом брошуре Србско-турско питање“ Крстић је у дневник записао: „9. мај 1863. Бејак код Баталаке и ту се задржах. Међ осталим, питаше ме ко је писао брошуру „Српско-турско питање.“ Не одговорих му одсечно, али му испричах да је овде прављена, а у Лондон шиљана, тамо штампана и после на српски преведена. Он ми показа два-три места где се каже лаж, као на пример да је Србија 1808. постала држава европска и да је до 1813. кроз девет година, уживала своју самосталност. Ја му рекох да је то тако поправио Филип Христић.“ (Н. Крстић, *Дневник Приватни и јавни животи II*, 56); Већ 10. маја 1863. Крстић је записао у Дневник да је по налогу министра написао чланак за лист „Напретак“, у којем је оповргао „да броширу о српском питању коју ја писах, није писао Владимир Јовановић, као што његово друштво, по речима министровим износи. Министар ми рече да се брошира свуда јако допада, а ја јуче, баш од Баталаке чух да није баш тако.“ (Исто, 57).

²⁵ „6. април 1868. Јуче добих писмо из Карловаца од архиђакона Руварца, а од истог добих пре три дана неке рукописе, који се тичу српске историје Карађорђевог времена. У тим рукописима има два писма: једно ерцхерцега Карла генералу Шибшену, да се стара да заузме град аустријском војском, а друго је писмо Шимбшеново ерцхерцогу о том послу. Осим тога, има рапорт неког руског официра, који се у Србији бавио и који је описао какво је стање у овој земљи. Од које је године рапорт, не зна се, али држим

У Баталакиној кући Крстић је често присуствовао разговорима о важним догађајима из прошлости Србије, о чему је 26. јануара 1863. године записао: „На ручку бејак код Баталаке који ме кроз пенџер позва. И Гарашанин беше ту. Пре ручка разговарасмо о Вуку, чије историјско дело Баталака критикује, рече ми: Вук је могао све лепо написати, он уме, али је лажа и подлац! Ето да вам кажем нешто о њему. Кад је био Вук председник суда (мислим 1830, или 1833. рече), разговарао сам се с њиме о његовом њословању, па сам му говорио да би требало да је једно и друго друтачије. Тада ће ми Вук рећи „Mein Gott, Hauptsache (Боже, суштина) јесте мој интерес.“ Овим речма, овако немачки ми то казао, а седео је онамо, како је сада „Круна“, у оном сокачићу на хошку. Ово бележим као црту Вукове карактеристике. Баталака, о себи говорећи рече: „Немам интерес да пишем, шта више, могао бих имати пре интереса да не пишем, али ме света истина гони да пишем и преко мојих сила.“²⁶

Пријатељство са Баталаком није омело Крстића да критички пише о њему, о чему сведочи дневнички запис од 27. маја 1864. године: „Сврнух мало Баталаки и он ми рече да је нашао Улака, где је штампано неко Вуково писмо о кнезу Милошу.“²⁷ Баталака има неку противност у себи према кнезу Милошу и то му је мана, која ће се јако опажати у његовом делу о Карађорђу. Да уме без страсти судити, држим, далеко би му радња кориснија била. У кне-

да је од 1811. Рапорт је врло важан и ја ћу да га преведем за „Гласник.“ (...) „9. априла, Цвети. Рапорт што га добих од Руварца, није добит, јер је већ једном штампан у „Голубици“, као што ми рече Баталака, код кога јуче бејак да му честитам дан.“ (Н. Крстић, *Дневник Јавни животи I*, 317–318).

²⁶ Н. Крстић, *Дневник Приватни и јавни животи II*, 15.

²⁷ Реч је о познатом Вуковом писму кнезу Милошу из 1832. Године, које је 1843. штампано у новинама „Србски улак“, које је уређивао и издавао Максим Симоновић.

за Милоша беше мана, али он имађаше и својих врлина, па стога онај ће га само праведно оценити, који ће описати његове и слабе стране и врлине. Историјска истина онда је важна, када се против ње ништа не може навести, а то се постизава само непристрашношћу.²⁸

Крстић се у Баталакину „противност“ према кнезу Милошу уверио и недељу дана пре горе наведеног дневничког записа, када је, по обичају у Баталакиној кући, после ручка, разговарано о прошлим догађајима. „(...) Између осталог дође реч о кнезу Милошу. Он [Батлака-прим. Р. П.] спомену како Моја Гавриловић проповедаше како је кнез Милош сам својом вољом одредио пензију кћерима Карађорђевим, па Баталака додаде: „А не хте рећи како је кнез Милош око 1834–1835. одредио био да се из његове касе даду старој Карађорђевици 2.000 талира. О том је изашао и указ и у новинама је штампано, па Станишић пок(ојни), као хазнадар тадањи, узне новце и однесе јој у Бурђево, мислим у Влашку. Кад се сад вратио у Србију, кнез Милош, а он искаше да му се ти новци поврате из државне касе, па су га једва одвратили од тога, показавши му новине да су ти новци Карађорђици из његове касе као поклон дати.“²⁹

²⁸ Н. Крстић, *Дневник Јавни животи I*, 37. Крстићева објективност приметна је у следећој забелешки у Дневнику: „Прекјуче, у петак 7. априла [1867 – прим. Р. П.], сарањен је Јеврем Ненадовић, отац кнегиње Персиде, последњи војвода из времена Карађорђева. Беше му 79 година. Кнез не беше на погребу и то није добро урадио. Али, такве се ситне погрешке врло често код нас учине.“ (*Исто*, 319).

²⁹ Н. Крстић, *Дневник Јавни животи I*, 32. Годишња пензија коју је кнез Милош од 1835. године додељивао Јелени, Карађорђевој жени, износила је 500 талира годишње. (Радош Љушић, *Прво намешништво (1839–1840)*, Београд 1995, 46–47); Да је кнез Милош тражио да му се из државне касе надокнаде четворогодишњи издаци – чиме се потврђује Баталакино казивање – које је из своје касе на

Посебан део Крстићевих дневничких записа односи се на судбину Баталакиног рукописа које је 25 година био на чувању код њега и због којег је имао непријатности на седницама Српског ученог друштва, чак је позиван од министра унутрашњих дела и краља Милана.

Крстић је, најпре, Историјском одсеку Српског ученог друштва, 22. јануара 1870. године, саопштио садржај Баталакиног тестамена и жељу завештаоца да рукописи буду штампани.³⁰ Потом је на седници 7. марта 1870. године о томе расправљано, при чему су се чланови Историјског одсека поделили. Крстића и предлог за штампање Баталакиног дела подржали су: Јован Мариновић, Павле Шафарик, Милован Спасић и Коста Магазиновић, а против су били Јеврем Грујић и Панта Срећковић.³¹

име пензије издавао Карађорђевој жени видети: Архив Србије, Државни савет, 1860/873.

³⁰ Василије Ђ. Крстић, Драгослав Опсеница, Миле Станић, *Водич кроз Архив Српског ученог друштва 1864–1892*, Београд 2017, 379.

³¹ Никола Крстић је о томе 7. марта 1870. у Дневник записао: „Поподне била је седница у Српском ученом друштву и ту се говорило о рукопису Баталакином, те беше препирке и жестине, што је изгледало као да имају нешто неповерења према мени, или боље, да су запети, као што рече Милићевић и према Баталаки и према мени. Мариновић, Шафарик, Мил. Спасић, а и Магазиновић, били су уз мене, а после ми приђоше и Грујић и Срећковић, па и Стојан Бошковић, да ми као бајаги кажу да ништа према личности мојој немају.“ (Н. Крстић, *Дневник Приватни животи II*, 314); О истом догађају, у другом дневнику 9. марта 1870. године записао је: „У суботу, 7. марта, имаше седница Одељења историјском Српског ученог друштва. Разговор беше о Баталакиним рукописима. Ја сам у јануару ове године јавио Друштву да има у Баталакином тестаменту клаузула, која се тиче Друштва. Рекох да ја од своје стране, односно печатања тих рукописа, не мислим чинити иницијативу, али ћу бити Друштву на руци, ако буде решило да се што уради и да се штампање отпочне. Грујић поче тако руководити дискусију о овој

Штампање Баталакиног дела други пут је покушано 1882/1883. Године, о чему се расправљало на седницама Српског ученог друштва. Милан Ђ. Милићевић је 25. фебруара 1882. године, поднео реферат „Одбору за науке историјске и државничке“ у којем се, углавном, позитивно изјаснио о Баталакином рукопису, предложивши да се штампа, „како би потомци имали у рукама суд једнога, ма и једностраног, бујног, и страсног суверемника.“³²

Рецензија Милоша Зечевића, која је поднета Српском ученом друштву у септембру 1882. године, била је неповољнија. У њој је Баталакино дело квалификовано „неком врстом невеште и развучене полемике“, које се не одликује „ни разговетним приповедањем, ни јаким разлогима, ни одабраним изразима“, у којем се писац „понео за врховним вождом“, па из тих и других разлога које није навео, сматра да рукопис не треба штампати.³³ Баталакин рукопис није био само предмет академских расправа, већ интересовања највише власти у земљи, о чему сведоче Крстићеви записи. Наиме, Крстић је најпре 1/13. октобра 1883. године, позван од министра унутрашњих дела Николе Христића, који је „начуо„да се припрема штампање Баталакиног рукописа, да таква сазнања има и краљ, па „налази да није удесно време да се печатају ти рукописи.“³⁴ О

ствари, да се показало као да има запетости, као што примети Милићевић, према Баталака и према мени, те тако дискусија без невоље поста жестока и у мало што се не претвори у лично препирање. После седнице приђоше ми Грујић, па и Срећковић, а и Стојан Бошковић, те ме увераваше да они немају ништа против мене. Најпосле би закључено да се са захвалношћу спомене у протокол спомен покојном Баталаки и одреди се одбор у лицу Шафарика, Спасића Милована и Милићевића да прегледа рукопис.“ (*Исто*, 137–138).

³² В. Ђ. Крстић, Д. Опсеница, М. Станић, *нав. дело*, 612.

³³ *Исто*, 617.

³⁴ „6. октобар 1883. 1. октобра позван бејаш од министра унутрашњих (дела) да га походим у министарству. Бејаш код њега. „Ли-

разговору са краљем Миланом, 7. октобра 1883. године, Крстић је записао: „Говорисмо још о рукописима Баталакиним и Коларчевом фонду. Краљ започе да о рукописима говори. Он је чуо као да садањи председник Ученог друштва, Владимир, наваљује да се печатају. Известих краља шта је у ствари: да је, тј. Баталака мени у аманет оставио те рукописе, да сам га ја понудио Ученоме друштву да прими на себе печатање и да ћу обуставити даљу радњу, док сам рукописе не прочитам и не видим шта у њима има, јер је краљ чуо да се тамо о кнезу Милошу ружно говори. Споменух краљу да се у рукописима говори о догађајима до 1812. године, те да о кнез Милошу не може бити много говора.“³⁵

У јеку сукоба владе и радикала, разумљиво је што су највише државне инстанце спречиле да се штампа дело за које се сумњало и јавно говорило да глорификује Карађорђа и негативно оцењује историјску улогу кнеза Милоша.

Конечно, Никола Крстић је Баталакине рукописе предао на чување Српској краљевској академији 3/15. јануара 1896. године.³⁶ Тим поводом је 17. јануара 1896. за-

терарна ствар“ због које хтеде да се господин министар разговори, тиче се рукописа Баталак(иног). Рече ми да је краљ чуо да се наваљује да се ту рукописи и печатају, а да од мене зависи хоће ли се печатати или не. Ја казах министру да је рукопис читао Милићевић, па нека га пита за садржину. Министар на то рече да се налази да није удесно време да се печатају ти рукописи. Одговорих да ћу обавестити, казавши, међутим, да је у Ученом друштву решено да се печатају.“ (Н. Крстић, *Дневник Јавни животи III*, 125);

³⁵ Н. Крстић, *Дневник Јавни животи III*, 127.

³⁶ На седници Председништва СКА 3/15. јануара 1896. године којој су присуствовали: Д. Нешић, М. Ђ. Милићевић, М. Валтровић, Ј. Жујовић, Љ. Клерић, С. Вуловић, Љуб. Стојановић и П. Срећковић, „прочитано је писмо Николе Крстића, државног саветника, којим преноси на Академију право свију рукописа покојнога Лазара Арсенијевића Баталаке у смислу покојникова тестамена приложе-

писао: „Својим тестаментом Баталака оставио ми је у аманет своје рукописе; он се надао да ћу их ја издати на свет. Ја сам у томе био спречен приликама које су постојале и биле у земљи. Не могући сам да дам у штампу те рукописе, ја сам се старао да их при себи сачувам, и очувао сам их. У два маха нудио рукописе Српском ученом друштву, али сам у оба маха наилазио на опозицију која ми је увела страх да се рукописи не пониште ако их Друштву уступим. И тако тек сад нађох да је zgodна прилика да рукописе уступим шта је за штампање, а шта није за штам-

ног у овом писму.“ Тада су отпечаћени завежљаји у којима су тада били следећи Баталакини рукописи: 1) Историја српског устанка под Карађорђем, десет свезака; 2) Препис првих пет књига Историје српског устанка под Карађорђем; 3) Животопис Карађорђевог (има у додатку неколико докумената у преписима); 4. Мисија капетана Рада Вучинића (збирка докумената); 5) Препис писма Вука Караџића кнезу Милошу писаног 18. априла 1832. године; 6) Србија и двогодишње Родофиниково у њој као агента руског; 7) Родофиников у Београду јавни живот, Србов смртни отров; 8) Превод и препис писма Каподистрије од 7. септембра 1812. године; 9) Разна приватна и званична писма од 1812. до 1821. год. нешто у оригиналу, нешто у препису. Свега 21; 10) Препис писама послатих владике Петру I у Црну Гору (3 од Карађорђа, 4 од Милана Обреновића); 11) Различити документи, углавном преписи докумената, међу којима и превод и препис VIII тачке Букурешког мира, превод и препис Меморандума руског цара Александра I о деоби Турског царства, белешка о заузећу Карановца... На седници Председништва СКА одлучено је да се Баталакини рукописи „приме у својину Академијину“, да се одвоје преписи писама и документа од Баталакиних рукописа који би се чували у Архиву Академије и који би се према жељи завештаоца штампали и, на крају, Николи Крстићу је изјављена „захвалност на овој понуди.“ Изјава захвалности упућена је наследницима Л. А. Баталаке, Катарини Н. Јовановић, Софији К. Бучовић и Милици А. Симоновић, које су Академији предале обвезницу Управе фондова од новца, који је Баталака својевремено завештао Српском ученом друштву за штампање његових рукописа. (*Годишњак СКА IX (1895)*, Београд 1896, 156–161);

пање, то ће најбоље бити сачувани у њеној архиви. За те рукописе као да је било растурено мишљење да су у краља Милана.³⁷

Тиме се завршавају Крстићеве дневничке белешке о Баталаки и његовим рукописима. Иако несавршено, методолошки неутемељено, језички архаично, Баталакиново дело, ипак, баца ново светло на историју Првог српског устанка и војсковође Карађорђа, чије поступке и одлуке, иако је био његов искрени поштовалац, критикује. Заслуга Николе Крстића у томе је што је помагао свог пријатеља у настанку дела, а нарочито, што је у бурним временима династичких подела, сачувао и предао на просуђивање будућим нараштајима.

³⁷ Н. Крстић, *Дневник Јавни животи IV*, 272: „Ја сам скинуо терет с душе предавши Академији Баталакине рукописе... Надам се да ће Академија и с рукописом... најбоље урадити шта буде требало.“ (*Исто*, 273).